

Tina Pajnik
Osnovna šola Vide
Pregarč Ljubljana

Klasična pravljica – nosilka vrednot

Povzetek: Otroci že v predšolskem obdobju spoznajo pravljico. Klasična pravljica vsebuje določene zakonitosti, ki jih učenci prepoznajo že v prvem razredu. Od učitelja je odvisno, kako bo pravljico dogajalno okolje in čas nadgradil v širše okolje ter prepoznal stereotipe. Učenci spoznavajo značilnosti klasičnih pravljic po celotni vertikali vse do devetega razreda. Grimmove pravljice so stare približno 500 let, a so še vedno zelo aktualne. Z zgodovinskim ozadjem pravljice so se ukvarjali tudi znanstveniki. Med njimi je najbolj znan Jack Zipes, ameriški raziskovalec. Ugotovil je, da se je skozi zgodovino ciljno občinstvo spreminjalo, zato se je vsebina pravljice tudi spreminjala. Klasične pravljice so nosilke vrednot in vzorcev, po katerih posegamo še danes. V prispevku so predstavljene dejavnosti, ki učencem omogočajo pravljico doživeti na drugačen način. **Ključne besede:** pravljica, nosilka vrednot, stereotipi.

Classical fairy tale – a carrier of values. Abstract: Children get to know fairy tales in the pre-school period. A classic fairy tale contains certain principles that students identify in the first grade. It depends on a teacher how the fairy tale's environment and time frame are expanded into the wider environment and how stereotypes are identified. Students learn about the characteristics of classic fairy tales students across the vertical until the ninth grade. Grimms' tales are about 500 years old, but still very relevant. Several scientists have dealt with the historical background of fairy tales, the most famous of them was Jack Zipes, an American scholar. He noted that their target audience has been changing throughout the history. Therefore, the content of fairy tales changed as well. Classic fairy tales preserve values and patterns which are still applied today. The article presents activities that enable students to experience a fairy tale in a different way. **Keywords:** fairy tale, bearer of values, stereotypes.

Uvod

S pravljico se otrok sreča že v predšolskem obdobju. Velike ilustracije, barvne slikanice, pravljичni ton in doživeto pripovedovanje o pravljичni deželi je za otroke zanimivo. Prva pravljična potovanja so razburljiva, vzbujajo radovednost, širijo besedni zaklad, omogočajo spoznavanje novih besednih zvez, dajejo občutek varnosti, lahko pomenijo rutino pred spanjem ali vsakodnevno družinsko srečanje. Otroci s poslušanjem ustvarijo svoj nekoč in nekje, začutijo konflikt v črno-belem pravljичnem svetu in že v prvih razredih osnovne šole prepoznajo sporočila, ki jih pravljice nosijo. Sporočila in vrednote so včasih zelo prepoznavne, spet nekatere pravljice pa med vrsticami ponujajo celo paleto vrednot in stereotipov, o katerih moramo temeljito premisliti in jih predvsem ozavestiti.

Pravljica v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju

V prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju učenci spoznajo značilnosti pravljice, kar je predpisano z učnim načrtom za slovenščino (Poznanovič Jezeršek 2011, 15):

- prepoznavajo prvine pravljice: formalni začetek in konec, preteklik, pravljični ton;
- prepoznavanje in analiza književnih oseb;
- prepoznavanje književnega prostora in časa;
- prepoznavanje dogodkov in teme.

Vloga učitelja ni enostavna. Zmotno je misliti, da v okviru priprave prebere slikanico, pripravi deset klišejskih vprašanj tipa: Kdo nastopa v pravljici? Poimenuj dobre in slabe osebe. Katera književna

oseba ti je bila najbolj všeč? Nato izbere likovno tehniko in sledi upodabljanje po navadi glavne književne osebe v predpisanih okoliščinah. V takšnih primerih se čarobnost in življenjski nauki pravljličnih svetov izgubijo v poustvarjanju risanih junakov, ki jih otroci na nezavedni ravni ponotranjijo.

Ozadje klasičnih pravljic

Bistvo pravljličnih besedil so vrednote. Da bi lažje razumeli pomen pravljic, je treba vedeti, kako so nastale, kako se je ciljno občinstvo z leti spreminjalo in kakšne vrednote so nosile prve podobe književnih junakov.

Ameriški znanstvenik Jack Zipes, ki desetletja proučuje pravljice, je v svojem delu *Fairy tale as myth, myth as fairy tale* (Pravljica kot mit, mit kot pravljica) zapisal, da se je zanimanje za ljudska izročila začelo že v 15. stoletju, ko je tisk omogočal zapis ljudskih pripovedi. Kot eno prvih evropskih držav, ki se je začela ukvarjati s pravljico, Zipes navaja Italijo (Zipes 2012, 15) v času, ko smo v Sloveniji dobili prvo tiskano knjigo Primoža Trubarja. Prvi zapisi pravljic segajo v Francijo, kjer je aristokratska salonska družba popularizirala pravljico. Charles Perrault, Madame D'Aulnoy in drugi so začeli izdajati prva tiskana besedila. Pripovedovanje pravljic v 17. stoletju je povečalo zanimanje in populariziralo zbiranje ljudskih pravljic, ki so začele izhajati v tiskani obliki po celotni Evropi. Pripovedovanje v salonih je ženskam omogočalo, da so si začele zgodbe zapisovati. Zgodovina pravljic za otroke se začne s pravljicami, ki so si jih pripovedovali odrasli. Zipes odkriva prve pravljice za mladino šele po letu 1756, ko je bila izdana *Lepotica in zver* v različici Madam Le Prince de Beaumont, čeprav je nastala že mnogo prej v aristokratskih salonih (Zipes 1993, 25). Prav *Lepotica in zver* naj bi bila prva pravljica za mladino, saj je vsebovala dober nauk za mlada dekleta, ki se bodo možila. Šele v začetku 19. stoletja se je zanimanje za pravljico vzbudilo po drugih evropskih državah, sploh v Nemčiji, ki je z bratoma Grimm dosegla vrhunec zanimanja za pravljice (Zipes 1993, 12). Od obrednega pripovedovanja preko salonskih pravljličnih pripovedi, ki so imele učinek na skupino poslušalcev, je šele tisk naredil premik in omogočil bralcu individualno doživljanje posamezne pravljice. Le peščica pismenih je

sprva prebirala prve tiskane pravljice, ki so bile pisane v visokem jeziku, ki je bil simbol vladajočega razreda (Zipes 1993, 13).

Zipes svoje raziskave nadgradi z idejo, da je pravljica v resnici mit (Zipes 1993, 5). Da bi pravljica preživela tisočletja, stoletja, desetletja, se je morala prilagoditi in posvojiti določene vzorce, ki jo bodo naredili večno. Vsaka pravljica, ki bi rada postala večna, mora postati mit. Proces ti. *mitizacije*, kot ga poimenuje Zipes, spominja na vrnitev v mitični čas, na kolektivno nezavedno in arhetipe, ki spreminjajo pravljico v mit. S svojimi ponavljajočimi vzorci so se zasedle v polje nezavednega in bralca prepričale, da so mit. Najbolj znane klasične pravljice, pravljice bratov Grimm, so se ohranile in postale del učnih načrtov po vsej Evropi.

»Pravljice niso otrok današnjega časa. Nastale so, ko je arhaična plemenska družba razpadla in se je mit ločil od rituala.« (Goljevšček 2006, 43.) Struktura pravljice ostaja enaka skozi stoletja. Vzorec, ki se ponavlja, ima po Goljevščkovi štiri stalnice (prav tam, 43):

- **izročnost** – pravljlični junak je vržen v svet, izbran je od višjih sil in izročen v svet;
- **selstvo** – odhod od doma in oživetev mitskega rituala;
- **zajedavstvo** – pravljlični junak ne proizvaja hrane, obleke in drugih dobrin, ampak jih vzame;
- **milenarizem** – vzpostavitev »zlate dobe« in ciklično razumevanje časa.

Štiri stalnice pa velja dopolniti s čudežnimi predmeti, tipičnim začetkom in koncem, ponavljanjem, neznanim dogajalnim prostorom in časom in črno-belo tehniko pisanja, saj so književni liki tipi (brez individualnih značilnosti). Klasične pravljice naj bi se dogajale v eni dimenziji, v mitičnem času, na ravni čudežev, kjer ni preskoka iz doživljajskega v domišljjski svet. Klasična pravljica v celoti poteka v mitičnem ali pravljličnem času. Šele avtorske pravljice dodajajo drugo dimenzijo, razločevanje in magični prehod iz primarnega časa v sekundarni (npr.: Moj dežnik je lahko balon, ki ima že značilnosti kratke fantastične pripovedi). To pomeni, da se pravljica vedno dogaja nekoč in nekje, glavna književna oseba je vedno dobrega srca, zaradi višjih sil (sirota, izobčenec) mora od doma. Pravljlična oseba je tako mila in dobra, da ne more biti povzročitelj konflik-

ta. Že samo to, da obstaja, je dovolj, da se nekje pojavi slaba književna oseba (npr. Sneguljčica, Pepelka). Nato odide od doma, kjer je prepuščena na milost matere narave, ki jo vzame pod okrilje. Nato se konflikt sam od sebe razreši, glavna književna oseba se poroči in živi srečno do konca svojih dni, medtem ko je slaba književna kaznovana (propade, izgubi, umre) za kazen, ker je takšna kot je – slaba. Navidezno enostavno, vendar je ozadje bolj zapleteno. Konflikti v pravljicah so resnični, le da so postavljeni v izmišljeni čas in prostor, da so lažje rešljivi. Osrednji konflikti sodobnega časa so namreč odnosi. Pravljičice, tako klasične kot avtorske, ohranjajo večne težave človeštva. Odnosi v različnih socialnih okoljih, tekmovanje, karijera, skrb za ohranitev premoženja ali statusa v družbi, iskanje pozornosti, večne lepote, mladosti, materialnih dobrin. So se v petstotih letih odnosi tako spremenili, da se več ne ukvarjamo z vsem naštetim? Plakati, reklame in oglasi postavljajo v ospredje lepoto, mladost, zdravje. To se še vedno trži. Sodobni človek se še vedno ukvarja z istimi vprašanji. Zato je pravljica še vedno aktualna.

Prepoznavanje stereotipov in nezavednih vzorcev

Grimmove pravljice so bile najprej upodobljene v knjigah, nato v risanih filmih, potrošniško naravnana družba je poskrbela tudi za motive književnih oseb na papirniškem materialu in na šolskih potrebščinah. Družba je poskrbela za razvrstitev pravljičic, saj domišljajska podoba književne osebe, npr. Pepelke, Sneguljčice, Trnuljčice, na nezavedni ravni začne sovpadati z risanimi junaki, ki delujejo na osnovi stereotipa »princeske«. S tem se ustvari stereotip visoke, lepe, nedolžne, dobrosrčne, dolgolase deklice, ki hrepeni po pravljичni ljubezni. Oblikovanje takšnega stereotipa pa je sporno, saj na eni strani proizvaja bodoče otrošnike, na drugi strani pa razvrstijo književne osebe kot nosilce vrednot.

Pravljične junakinje so nosilke dobrih vrednot. So lepe zato, ker so dobre. Njihova lepota se odraža skozi njihovo dobroto. Postavljene so pred izzive (Zipes 2006, 100):

- soočajo se s smrtjo matere, očeta, ali obeh staršev,
- živijo v enostarševski družini,

- oče se znova poroči, v družino pride mačeha,
- soočanje s pozicijo moči: mačeha ali polsestra bo nasledila imetje,
- pridobivanje ali ohranjanje družbenega statusa (dedovanje, poroka).

Zipes se dotakne vsake pravljice posebej in spregovori o ozadju pravljичnega besedila. Pepelka govori o otroški zlorabi in o skrbi deklice, ki se sprašuje, kaj se ji bo zgodilo, ko se njen oče znova poroči (Zipes 2006, 115). Sneguljčica se sooča z mačeho, ki ne želi konkurence v socialnem in materialnem pogledu (Zipes 2006, 135). Lepotica Zala je posebitev pokorne žen(usk)e (Zipes 2006, 140). Kot najbolj priljubljeno pravljico Zipes imenuje Janka in Metko, osrednja tematika pravljice pa je lakota, zapustitev in preživetje otrok (Zipes 2006, 196). Zipes navaja, kako so se pravljice s prevodi spreminjale in kako sta brata Grimm priredila pravljice, da bi bile ustreznejše za otroško populacijo. Konec pravljice se je spremenil v srečnega, vlogo biološke matere pa je nadomestila mačeha, tabu tematika je bila zakrita s simboli (kolovrat, rdeča kapica).

Ustvarjalne dejavnosti po obravnavi

S tega vidika je za učitelja zelo pomembno, da prepozna potrebe otrok v razredu in obravnava pravljичna besedila kot izhodišče vrednot. Načinov, kako se pravljica vpleta v pouk, je veliko. Našteti so nekateri primeri, ki so se v praksi izkazali za uspešne:

1. Intervju književne osebe

Intervju je med otroki zelo popularen. En učenec je intervjuvanec in predstavlja književno osebo. Drug učenec je novinar, ki pripravi vprašanja. Z vključevanjem večjega števila »novinarjev« se lahko priredi tiskovna konferenca. Najzanimivejše odgovore pridobimo z intervjuvanjem slabe književne osebe, saj igralec razkrije motive za ravnanje. Npr. Mačeha na vročem stolu.

2. Narobe pravljica

Učenci pisno ali ustno tvorijo pravljico, kjer se dva književna lika srečata in zamenjata pravljici. Npr. Pepelka in sedem palčkov, Rdeča kapica in čarobno ogledalo. Glede na razvojno

stopnjo lahko oblikujejo pravljico individualno ali v skupini. Pravljico lahko ilustrirajo in predstavijo sošolcem.

3. Pravljica antijunaka

Učenec napiše, prebere ali ilustrira pravljico, kjer je glavni junak hudobna književna oseba. Učenec spremeni zorni kot dogajanja in razkrije vzroke za dejanje. Npr. Mačeha pripoveduje.

4. Zamenjava pravljicnih predmetov

Učenci izžrebajo eno književno osebo in en pravljicni predmet, ki ju povežejo v besedilo. Osredotočijo se na delovanje in uporabnost čarobnega predmeta v drugih okoliščinah. Npr. Sneguljčica obuje čeveljček.

5. Priredbe klasičnih pravljic

Učitelj učencem predstavi nabor književnih besedil, ki priredijo klasično pravljico. Npr. Roald Dahl: Odvratne rime. Učenci sami ustno ali pisno sestavljajo priredbe, tako da spremenijo dogajalni čas in/ali dogajalni prostor. Svoji pravljici poiščejo ustrezen naslov.

6. Analiza ilustracij

Učenci primerjajo ilustracije istih pravljic iz različnih slikanic. Ogledajo si čim več različnih ilustracij in spoznajo, kaj vse lahko razberejo iz ilustracije (letni čas, barve, živali, vreme). Zanimive so učne ure, kjer učencem predstavimo samo ilustracije in jih seznanimo s podrobnostmi, ki ilustratorju omogočajo nadgraditi besedilo.

7. Prenos pravljice v sodobnost

Učenci samostojno ali v skupinah oblikujejo pravljico, kjer književni lik živi v 21. stoletju. Učitelj z spodbudo lahko pripravi nekaj izhodišč: npr. Pepelka na Facebooku, Princ v rdečem avtu, Mačeha in čarobni mobitel.

8. Vloga moških v pravljicah

Učenci analizirajo besedilo s pomočjo učitelja in poiščejo vloge moških likov v pravljicah. Učitelj jih spodbudi, naj povedo, kaj se je dogajalo z očetom, lovцем, s kraljem, princem. Učenci si izmislijo pravljico, kjer so glavne književne osebe moškega spola. Npr. Pepelček, Princ in sedem palčkov.

9. Kulturna zamenjava

Učenci tvorijo pravljico v drugačnem dogajalnem prostoru. Razmišljajo, kako bi potekala pravljica, če bi glavna književna oseba živela

na Kitajskem, v Afriki, v puščavi, v tropskem gozdu, in kako bi se čarobni predmeti in vsakdanje stvari spremenile na podlagi novega okolja. Npr. Janko in Metka na leteči preprogi.

10. Srečen konec tudi drugače

Učenci tvorijo pravljico, kjer se pravljica ne konča s poroko ali s slavljem. Razmislijo o drugačnih koncih, ki so lahko srečni in uporabijo svoje zamisli, ki jih lahko tudi ilustrirajo in predstavijo sošolcem. Npr. Volk obiše Indijo Koromandijo.

Razredne učiteljice in učitelji imajo pri obravnavi pravljicnih besedil veliko možnosti, saj lahko povezujejo besedila z drugimi vsebinami in vključujejo nove pojme, besedne zveze ali vrednote v druge predmete. Ravno medpredmetna povezava naredi pravljico bolj življenjsko. Seveda je pri tem treba paziti, da se presežejo stereotipi in da se vsebine vpletejo v socialno mrežo razreda. Učitelj v okviru književne vzgoje lahko povezuje čarobne predmete v neko geografsko okolje, vpeljuje glasbene in likovne elemente, ne more pa književnega dela poenostaviti in ga primerjati z značilnostmi gozda. Pri medpredmetnih povezavah lahko učence navajamo na »branje med vrsticami«, tako da opazujejo ilustracije in iščejo povezave z dogajalnim časom ali prostorom, da upodobijo svoje pravljicne svetove, oblačila, obutve, predmete. Učenci hitro povežejo pojme iz zgodovinskega ozadja s pravljicnim življenjem. Tako znajo ob ilustraciji povedati, kakšen je gozd, kakšna je kočija in kakšno je življenje na gradu.

Sklep

Zgodovina pravljicnih besedil je bogata in zanimiva. Književnost je skozi zgodovino vedno nastajala v korak z družbenimi spremembami. Danes z obravnavo pravljice dosegamo cilje v učnem načrtu. Vendar je treba imeti pred očmi širšo sliko. Pravljicna besedila so nekoč bila sredstvo moči, sredstvo zapeljevanja, sredstvo vzgoje, sredstvo raziskovanja preteklosti. Pravljice so v primeru zgolj doseganja ciljev razvrednotene, saj izgubijo vso čarobnost, ki so jih je ohranjale skozi stoletja. Pravljicno je na drugi strani lahko sredstvo za razvijanje socialnih veščin, za premagovanje strahov, za pogovor o sebi in odnosih, v katere vstopamo. Pri načrtovanju književne vzgoje naj

bodo v ospredju entiteta pravljice, njeno zgodovinsko sporočilo in njene vrednote. Odprla se bodo številna vprašanja, ki bodo poglobila in nadgradila pouk slovenščine. ■

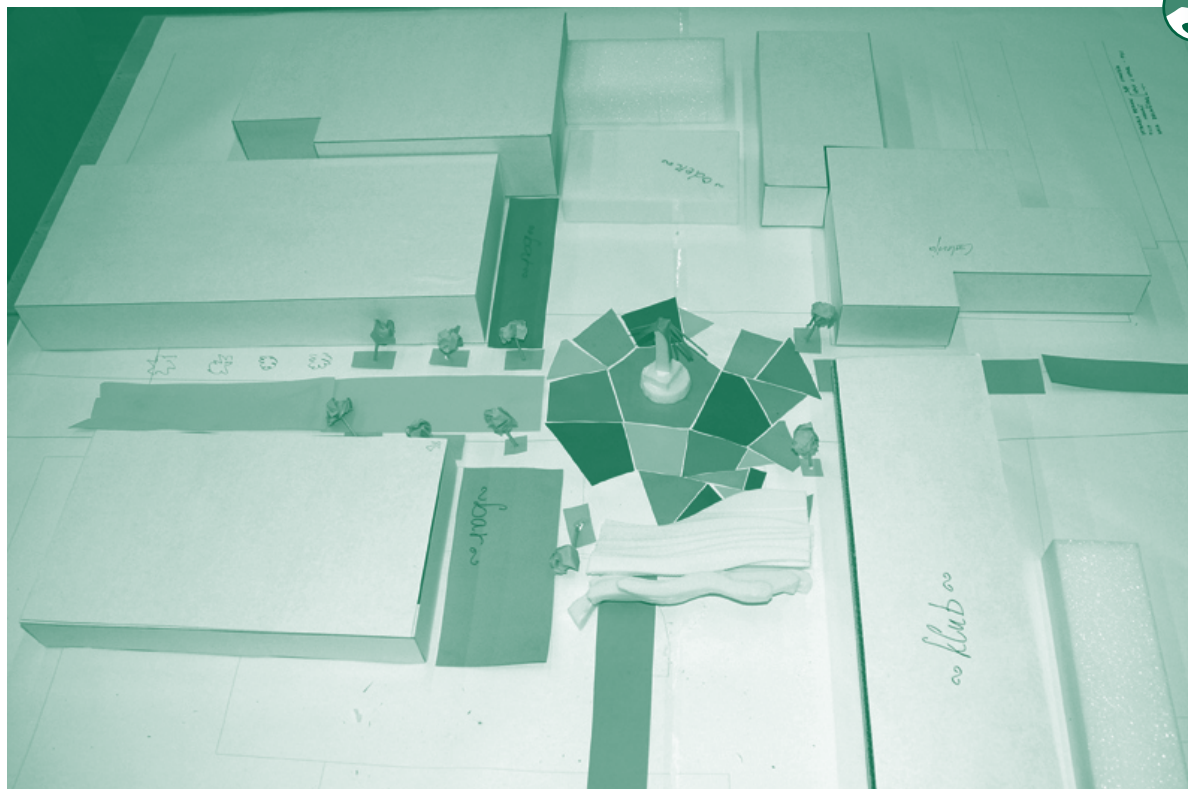
Literatura in viri

1. Goljevšček, A. (2006). Pravljičice – okamnine ali žive oblikovalke? V: L. Lenče (ur.): Sedi k meni, povem ti eno pravljico. Za ohranjanje slovenskega izročila. Zbornik prvega simpozija pravljjičarjev. Priročnik pripovedovanja pravljic I. Maribor: Mariborska knjižnica.
2. Goljevšček, A. (1991). Pravljičice, kaj ste? Ljubljana: Mladinska knjiga.
3. Poznanovič Jezeršek, M. (2011). Učni načrt za slovenščino. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo.
4. Zipes, J. (2012). The Irresistible Fairy Tale. The Cultural and Social History of a Genre. New Jersey: Princeton University Press.
5. Zipes, J. (2006). Why fairy tales stick: The evolution and relevance of a genre. London: Routledge.
6. Zipes, J. (1993). Fairy tale as myth, myth as fairy tale. Kentucky: The university press of Kentucky.

PROSTOR SREČANJA

Na delavnici smo se seznanili s pozitivnimi praksami mestnih trgov po svetu in razmišljali o tem, kako bi lahko izboljšali prostore srečanja v mestu. Na modelu smo predstavili Bevkov trg v Novi Gorici, ki smo ga z zamislimi udeležencev preuredili v kakovostnejši in bolj družaben prostor.

Delavnica je bila izvedena 28. 1. 2011 v Kletni dvorani Goriške knjižnice Franceta Bevka v Novi Gorici pod vodstvom arhitektke Nataše Mrkonjič (Sadar Vuga Arhitekti).

PROSTOR SREČANJA

Na delavnici smo se seznanili s pozitivnimi praksami mestnih trgov po svetu in razmišljali o tem, kako bi lahko izboljšali prostore srečanja v mestu. Na modelu smo predstavili Bevkov trg v Novi Gorici, ki smo ga z zamislimi udeležencev preuredili v kakovostnejši in bolj družaben prostor.

Delavnica je bila izvedena 28. 1. 2011 v Kletni dvorani Goriške knjižnice Franceta Bevka v Novi Gorici pod vodstvom arhitektke Nataše Mrkonjič (Sadar Vuga Arhitekti).

